



**Stockholms  
stad**

**Årstafältet  
Delstudie  
Naturmiljö**

# **Fågel- inventering**

**2012**

# Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
<i>Bakgrund</i>	4
<i>Metod</i>	4
Resultat	6
<i>Häckande fåglar på Årstafältet</i>	6
<i>Diskussion häckande fåglar</i>	8
<i>Rastande fåglar på Årstafältet</i>	10
<i>Diskussion rastande fåglar</i>	11
<i>Sånglärka på Årstafältet</i>	12
Referenser	13

**Beställare:** Stockholms stad, Exploateringskontoret

**Rapporten kan citeras som:** Hebert, M. och Sigg, L. 2012. Årstafältet Naturvärden och ekologiska nätverk, Delstudie: Fågelinventering samt studie om sånglärka. Calluna AB, Stockholm.

**Projektleddning:** Mova Hebert

**Rapport:** Mova Hebert och Lisa Sigg

**Inventering:** Mova Hebert, Jakob Sörensen och Anna Koffman

**Layout:** Tove Adelsköld

**Kvalitetssäkring:** Håkan Andersson och Anna Koffman

**Intern projektbeteckning:** MHT0024 Naturvärdesinventering Årstafältet

# Sammanfattning

Delstudien omfattar den häckfågelinventering som gjordes på Årstafältet under vår och försommar 2011 samt en inventering av rastande fåglar samma vår. Historiska observationer av häckande och rastande fåglar som rapporterats till Svalan ingår i studien. Dessutom omfattar delstudien en litteraturstudie av sånglärka och dess krav, samt en genomgång av förutsättningarna för sånglärka på Årstafältet.

Utredningsområdet för fågellivet omfattar Årstafältet samt de öppna markerna mellan Östberga och Årstafältet väster om Östbergavägen.

Häckfågelfaunan på Årstafältet är typisk för östra Sverige. Den domineras av konkurrensstarka arter med ganska generella biotopkrav. Vid inventering noterades 21 arter med häckningskriterierna trolig eller säkerställd häckning.

Som rastlokal för flyttande fåglar är Årstafältet attraktivt. Här rastar årligen stora mängder trastar, duvor, skrattnåsar samt en hel del sånglärkor och andra tättingar. Även vadare som strandskata, enkelbeckasin och tofsvipa rastar här. Rastande duvor, trastar och skrattnåsar kommer in i skymningen och rastar under natten och ägnar sig åt födosök på de öppna markerna tills de ger sig av igen. I dammen rastar enstaka änder och gäss.

Under de senaste tio åren har sammantaget cirka 2000 individer av sånglärkor observerats på Årstafältet. Förutom våren finns även en liten observationstopp på hösten, under september-oktober. Detta visar att sånglärkan aktivt nyttjar Årstafältet som rastlokal under framför allt vårflytten, men även under höstflyttningen. De flesta inrapporterade observationerna består av enstaka individer, men det finns även många exempel på observationer bestående av 40 individer eller flera, vid samma tillfälle. Det finns en rapportering om lyckad häckningsframgång från 2004 i form av ett bo med fem flygga ungar. Från senare år finns observationer av spelande sånglärka men ingen observation som tyder på att häckningen lyckats. Anledningarna till att sånglärka inte lyckas med häckningen är troligtvis en kombination av störning från människor, hundar och trafik och ofördelaktig tidpunkt för slätter.

# Inledning

## Bakgrund

Syftet med inventeringen var att få en kompletterande bild av vilka arter som häckar på Årstafältet och som kan komma att påverkas av planerade exploateringar.

## Metod

Vid inventeringen lades särskild vikt vid fyra avgränsade områden, vilket var sådana områden som kommer att påverkas av den planerade omdaning av Årstafältet och som på förhand bedömdes vara de rikaste fågelmiljöerna inom exploateringsområdet. Dessa områden utgjordes av:

- Busk- och trädbärande miljöer kring koloniområdet och dammen
- Pilallén
- Cirkeln av träd och buskar mitt på fältet
- Halvöppen mark väster om Östbergavägen

Inventering av häckande fågel utfördes med besök från april till och med juni 2011. Särskild vikt har lagts vid de fyra nämnda områdena och noteringar från övriga delar av området gjordes vid förflyttningar (anges som *Övriga fältet* i tabell 2). Vid varje besök vistades inventeraren i vart och ett av de fyra områdena i cirka 45 minuter. Områdena inventerades i olika ordningsföljd, men alltid tidigt på morgonen och inte så att aktiviteten hos fåglarna i området var i märkbart avtagande.

För kategorisering av häckande fågel har kriterier från häckfågeltaxeringen använts (tabell 1). Varje observation som indikerar häckning ger en viss poäng, ju högre poäng, desto säkrare indikation om häckning. För varje dellokal och art presenteras det högsta kriteriet. Vid besöket noterades art och poäng enligt häckningskriterierna i en handdator. Observationer av fåglar enligt häckningskriterier tre och fyra har förts samman så att det vid upprepade observationer noterades trolig häckning för arten.

**Tabell 1.** De häckningskriterier som innebär trolig häckning respektive säkerställd häckning.

Häckningskriterium		Trolig/säkerställd häckning
5	Permanent revir sannolikt genom observation av revirbeteende (t.ex. sång) eller motsvarande på samma plats under minst två olika dagar.	Trolig häckning
6	Parningsceremonier och spel, inklusive parning	Trolig häckning
7	Besök vid sannolik boplatz	Trolig häckning
8	Ängsligt, eller oroligt beteende eller varningslåten från gamla fåglar tydande på ägg eller ungar i närheten	Trolig häckning
9	Ruvfläckar på gamla fåglar studerade i handen	Trolig häckning
10	Bobyggande eller utgrävande (uthackande) av bohål	Säkerställd häckning

11	Avledningsbeteende eller fågel som spelar skadad	Säkerställd häckning
12	Använt bo påträffat	Säkerställd häckning
13	Nyligen flygga ungar (bostannare) eller dunungar (borymmare)	Säkerställd häckning
14	Gammal fågel som lämnar eller flyger in i eller till bo eller bohål under omständigheter eller på sätt som tyder på att boet är bebott	Säkerställd häckning
15	Gammal fågel som bär exkrementssäck	Säkerställd häckning
16	Gammal fågel med föda åt ungar	Säkerställd häckning
17	Äggskal påträffade	Säkerställd häckning
18	Bo där gammal fågel iakttagits ruvande	Säkerställd häckning
19	Ungar hörda i bo	Säkerställd häckning
20	Ägg eller ungar sedda i bo	Säkerställd häckning

# Resultat

## Häckande fåglar på Årstafältet

### Allmänt om häckande arter

2011 noterades totalt 21 fågelarter med trolig eller säkerställd häckning. Antalet häckande arter var ganska konstant i de olika miljöerna: sju arter vardera kring koloniområdet, vid trädcirkeln och vid Östberga samt åtta arter kring pilallén (tabell 2 och figur 1).

Gräsand som uppträdde med ungar i dammen (två kullar). Gråtrut och strandskata konstaterades häcka på tak öster respektive väster om Årstafältet.

De flesta av de arter som häckar på Årstafältet är vanliga och förekommer spritt i stadens parker och i stenstaden. Några är mer uttalat knutna till speciella miljöer: staren, fasanen och törnsångaren till miljöer med karaktärer som finns i odlingslandskapet och näktergalen till buskmarker och täta snår. Därför kommentarers dessa arter nedan.

Tofsvipan häckar ofta kolonivis i slättsjöar och kolonierna skyddar andra arters häckning. Det gör att den är ekologiskt intressant. Tofsvipan har minskat med mer än 50 % underperioden 1975-2005. Detta tillsammans gör att den bedöms som intressant att kommentera nedan. Sånglärkan är en representant för öppenmarksarterna, som gynnas av de öppna gräsmarkerna på Årstafältet i dagsläget. Detta samt att den är rödlistad gör att den kommenteras nedan. På slutet finns en fördjupad beskrivning av artens habitatkrav och häckningsframgång på Årstafältet. Skogsduva är en av få skogslevande arter som noterats som troligt häckande på Årstafältet. Den har tidigare varit rödlistad, men populationen har stabiliserats, bla uppträder den liksom ringduvan i stadsparkar där den häckar i hålträd. Därför kommenteras arten nedan.

### Stare (Säkerställd häckning 2011)

Staren är en hålhäckare och häckar helst i gamla träd, men kan även häcka i holkar eller i byggnader. I Sverige är den knuten till odlingslandskapet där det finns god tillgång på insekter under häckningsperioden och frön, bär och växtdelar under sensommaren och hösten. Arten är social och stora delar av året lever den i flock. Endast under häckningen sker parbildning. Ungar noterades på fältet i ett träd i södra delen av trädcirkeln.

### Näktergal (Trolig häckning 2011)

Näktergal är relativt vanlig upp till Mälardalen och förekommer i buskrika, frodiga marker, gärna nära vatten. Den anländer till Sverige i slutet på maj. Det svenska beståndet uppskattas till uppemot 50 000 par, huvudsakligen i södra och östra delarna av landet. Boet placeras i buskar och träd lågt över marken. Den lever av insekter och andra ryggradslösa djur. Den sjunger främst under dygnets mörka timmar under försommaren. Näktergal hördes sjunga vid trädcirkeln flera gånger under försommarnätterna vilket tolkas som ett permanent revir.

### **Törnsångare (Trolig häckning 2011)**

Törnsångaren bygger gärna bo i taggiga buskar i en annars ganska öppen miljö. Under häckningsperioden lever den av insekter, men under hösten äter den även bär. Den är allmän i södra och mellersta delarna av landet. Törnsångare noterades med permanenta revir vid koloniområdet.

### **Fasan (Trolig häckning 2011)**

Fasan introducerades i Sverige på 1700-talet och stödotplantering sker fortfarande. Fasanen är knuten till kantzoner och bryn mot öppna marker i jordbrukslandskapet och häckar gärna i högt gräs eller i busksnår. Den lever i huvudsak av olika växtdelar. På Årstafältet har den mest frekvent observerats i området kring pilallén, men även i koloniområdet.

### **Tofsvipa (Säkerställd häckning 2008)**

Tofsvipan är en av de vanligaste vadarfåglarna i Sverige och förekommer i de flesta öppna våtmarksmiljöer. Det finns förutsättningar för den att häcka på Årstafältet och tidigare har tofsvipa gjort häckningsförsök på Årstafältet(2007-2008).

### **Sånglärka (Säkerställd häckning 2004, trolig häckning 2008, 2009)**

Sånglärkan är rödlistad och förs till kategorin nära hotad. Den är knuten till öppna marker i jordbrukslandskapet och den starkaste hotfaktorn är ett alltmer intensivt åkerbruk och höstsådd som gör att grödan är för högväxt då häckningsperioden inleds. Från 2004 finns en säkerställd, lyckad häckning och trolig häckning konstaterades 2008 och 2009. Enstaka revirhävande hanar har noterats även efter 2009.

### **Skogsduva (Trolig häckning 2009)**

Skogsduvan häckar i hålträd och lever av frön, bär, säd, och ek- och bokollon. Den var tidigare rödlistad. Faktorer som påverkar skogsduvan negativt är minskningen av lämpliga boträd med hålbildningar, konkurrens från kajor som häckar i liknande miljöer, ogräsbekämpning i jordbruket med mera. 2009 konstaterades spel av skogsduva på fältet, rastande individer och flockar har också noterats.

**Tabell 2:** Häckande fåglar på Årstafältet, tabellen visar troliga och säkerställda häckningar. För inventeringen 2011 anges de olika dellokalerna. "Övriga fältet" består av observationer som gjorts på det öppna fältet och i dammen vid förflyttning mellan de olika dellokalerna.

Art	2011					2007-2012*
	Koloniområde	Pilallé	Trädcirkel	Östberga	Övriga fältet	
Björktrast			5	5	20	
Blåmes	19	5	5	5		
Bofink				5		5
Fasan		5				5

Fiskmås	8					20
Gräsand					20	20
Grönfink		5		5	5	
Koltrast	8				5	
Kråka					5	
Lövsångare	5	5			5	
Näktergal			5			
Nötväcka					5	
Pilfink			5		5	14
Ringduva		5		5	6	14
Rödhake		5		5	5	
Skata	8	5		19	12	
Skogsduva						6
Sothöna						18
Stare			16			20
Steglits						5
Strandskata					6	12
Svarthätta						5
Sånglärka						5
Sädesärta			16		16	20
Talgoxe	5	5	5		5	
Tofsvipa						12
Törnsångare	5				5	
Antal arter	7	8	7	7	13	15

\*Uppgifter från Svalan, "Atlasinventering av Sörmland" där 15 arter konstaterats enligt häckningskriterier trolig eller säkerställd häckning i åren 2007-2012.

## Diskussion häckande fåglar

Häckfågelfaunan är typisk för östra Sverige, den domineras av konkurrensstarka arter med ganska generella biotopkrav. Dammen har få häckande arter, fler skulle kunna förväntas, men dammen har varit utsatt för störningar i olika former och det har troligen reducerat antalet häckande arter. Utformningen av miljön är inte heller optimal.

Buskmiljöerna och trädridåer och bryn utgör attraktiva häckningsmiljöer för många arter. Inga rödlistade arter har noterats häcka. Årstafältet ligger omgärdat av vägar, att störning från människor, hundar är stor och att området är bullerstört.







# Rastande fåglar på Årstafältet

## Allmänt om rastande fåglar

Rastande fågel finns i olika typer av miljöer, såsom öppna marker, vattenmiljöer, buskar och snår och trädgrupper eller skogsdungar. I denna studie har undersökningen fokuserat på vilka arter som rastar vid dammen och på det öppna fältet och de skyddade småmiljöer som finns där i form av buskar och snår. Denna inriktning har gjorts eftersom det är Årstafältets roll som flyttlokal, för fågelarter som söker sig till vatten, öppna marker och buskmiljöer, som vi velat belysa särskilt.

Dammen erbjuder en viloplats och även tidigt på säsongen födosökmöjligheter. Vid besöken tidigt på säsongen påträffades rastande bläsand, storskrake och gräsand. Alla arter rastade enstaka eller parvis i 1-3 par. Grågås och kanadagås har även de rastat här i låga antal, liksom strandskata, stare och tofsvipa. Dikesslänterna till Valla å är ganska branta och diket är djupt nedskuret i den mäktiga lerjorden. Vattenmiljön är ganska torftig. Det förekommer få skuggande träd, få småbiotoper i form av stenblock eller död ved. I vattnet växer vass, ibland ganska rikligt. Vattnet är till största delen stillastående och det är ganska skräpigt. Trots att förhållandena inte är så goda så utgör svackan i sig ett skydd för fågel i den annars öppna och platta miljön. Fåglar som setts rasta här är gräsand, storskrake, gråhäger, sädesärta och kråka.

De öppna gräsyterna och de plöjda fälten är attraktiva rastplatser för skrattnås, fiskmås, gråtrut och silltrut. Även tofsvipa och strandskata rastar och födosöker under flytten liksom sånglärka och även ängsپیلärka (uppgift från Svalan, 2011). Trastar rastar här i stort antal (blandade flockar med ett par hundra individer), björktrast, rödvingetrast och koltrast, ofta tillsammans med starar. Ringduva och skogsduva (uppgift från Svalan 2011) rastar också på de öppna markerna.

Under flytten rastar småfågel som finkar och mesar i buskar och trädridåer. Under inventeringen har steglits, grönfink, bofink, rödhake och pilfink iakttagits tillsammans samt blåmes och talgoxe. Inrapporterade som rastande till Svalan finns även rosenfink, hämpling, vinterhämpling stenknäck, blåhake, bergfink, röstjätt och järnsparv. Fältets grönska och de skyddande buskagen och brynsmiljöer drar till sig rastande fågel. Här hittar de både föda och skydd. Rosenfink och hämpling häckar i miljöer som finns på Årstafältet om förhållandena i övrigt är de rätta. De är båda ovanliga och rödlistade. Detta gör dem intressanta att kommentera vidare. Vinterhämpling är rödlistad och häckar sällsynt i norra Sverige och i Skåne men övervintrar i miljöer med stort utbud av frörika växter och har påträffats under vintern på Årstafältet.

## Rosenfink

Rosenfink är rödlistad och förs till kategorin sårbar. Svårigheterna för arten kan inte förklaras med bara förändringar på häckningsplatserna i tex. Sverige utan förhållanden längs flyttningsvägarna och i övervintringsområdena påverkar också. Rosenfink häckar i miljöer med mosaiker av olika vegetationstyper. De bästa miljöerna återfinns vid sjöar

och vattendrag med inslag av ett frodigt fältskikt, vass och bärbuskar. Arten påträffas sällan i helt slutna miljöer eller i starkt urbaniserade områden.

De häckar med varierad täthet och då förhållandena är goda häckar fler på mindre yta. Oparade unga hanar drar iväg och söker nya häckningsmiljöer då tätheten blir för hög. På Årstafältet har ungfåglar setts sjunga, och det är alltså vanligt förekommande under spridningsfasen/flytten. Sjungande rosenfink har observerats kring koloniområdet/dammen och buskmiljöerna där.

### **Hämpling**

Hämplingen är rödlistad och förs till kategorin sårbar. Den är knuten till kulturlandskapet med solvarma miljöer och omväxlande vegetation med mycket buskar och god tillgång på växter med näringsrika frön som mällor, senap, osv. Den häckar ibland i stadsnära miljöer. Hämpling konkurrerar i viss mån med rosenfink om bra boplatser i täta buskar nära marken. Födan utgörs främst av busk- och trädknoppar. Sjungande hämpling har iakttagits på Årstafältet några gånger sedan 2007, men detta har varit tidigt på våren, från mars till första halvan av april, vilket är i tidigaste laget för att det ska vara en indikation på häckning.

### **Vinterhämpling**

Vinterhämpling är ovanlig med bara några hundra häckande par i Sverige. Den förs till kategorin akut hotad på rödlistan. Observationer av vinterhämpling är under fåglarnas flyttperiod. I Sverige häckar den i fjällkedjan och i öppna hedlika miljöer i Skåne. Den övervintrar ibland i stadsnära områden.

### **Diskussion rastande fåglar**

Som rastlokal för flyttande fåglar är Årstafältet attraktivt. Här rastar årligen stora mängder trastar, duvor, skrattnåsar, en hel del sånglärkor och andra tättingar. Även vadare som strandskata, enkelbeckasin, och tofsvipa rastar här. Flytten sker under perioder på året (vår och höst) då fältet kanske inte används så intensivt. Rastande duvor, trastar och skrattnåsar kommer in i skymningen och rastar under natten och ägnar sig åt födosök tills de ger sig av igen. I dammen rastar enstaka änder och gäss. Sånglärkan är en fågel som vissa år har rastat i stort antal på fältet.

## Sånglärka på Årstafältet

Sånglärkan häckar företrädesvis i jordbruksmark, men förekommer även på andra öppna ytor, så som hedar, mossar och alvar. De behöver stora öppna ytor, där antalet häckande par minskar med ytan. En finsk studie (Piha, Pakkala, Tiainen, 2003) visar att när arealen av den öppna marken understiger 11,5 ha uteblir häckning helt och hållet. Studien visade även att sånglärkan i 95 % av fallen valde en häckningsplats som låg mer än 60 meter från närmaste bryn eller buskage (*ibid.*). Detta beteende är vanligt hos markhäckande fågelarter, då förekomsten av träd eller buskar utgör utkiksplatser och har visat sig öka risken för boplundring av rovfåglar. Även bebyggelse utgör således ett negativt inslag från denna synpunkt. En tysk studie visar också att sånglärkan kan häcka mycket platstroget, och återkommer alltså gärna till samma område för häckning, år efter år (Schön, 2011). I en annan tysk studie har det visat sig att arten föredrar att häcka i områden med en vegetationshöjd av 15–60 cm som täcker 35–60 procent av ytan. 1983–1985 genomfördes en studie av sånglärka i Sverige, där åtta stora jordbruksområden inventerades. Studien visade i det här fallet att antalet revir, var 0,26/ha. Men siffran kan variera mycket beroende på vad för typ av habitat det är.

Under de senaste tio åren har cirka 320 observationer av sånglärka rapporterats in till Svalan från Årstafältet. Sammantaget har ca 2000 individer observerats de senaste 10 åren (dubletter bortrensade). Förutom våren finns även en liten observationstopp på hösten, i september–oktober. Detta visar alltså att sånglärkan aktivt nyttjar Årstafältet som rastlokal under framför allt vårflytten, men även under höstflyttningen. De flesta inrapporterade observationerna består av enstaka individer, men det finns även många exempel på observationer bestående av 40 individer eller flera, vid samma tillfälle.

Att det däremot endast finns en enda rapportering om lyckad häckningsframgång (25/7-2004), i form av ett bo med fem stycken flygga ungar, visar att sånglärkan av någon anledning misslyckas med sin häckning på Årstafältet. Häckning för arten är svår att konstatera och ofta behövs noggrann inventering med bobsök.

Årstafältet består av områden med olika skötselstrategier. Största ytan utgörs dock av fält med slätter utan uppsamling en gång per år respektive slätter med uppsamling två gånger per år. Förutom dessa finns dock områden med slätter upp till fyra gånger per år.

Tidpunkten för när slåttern sker är dock oklar. Ett stort hot mot sånglärkans häckningsframgång är just putsning och slätter. Det är därför viktigt att tidpunkten för slåttern läggs så att sånglärkan hinner få ut sina ungar ur boet. Eftersom sånglärkans reproduktionscykel är ca 32 dagar är det viktigt att slätter inte sker med tätare intervall än högst 5–6 veckor (Kvarnbäck, 2005). Kvarnbäck (2005) visade på en stor spridning av tidpunkten då ungarna blev flygfärdiga (den första så tidigt som 16 maj och den senaste först den 26 juli), men kunde se en signifikant förbättring i häckningsframgång på de fält där slåttern skedde senare (15 juni) jämfört med där slåttern skedde redan den 1 juni.

# Referenser

## Litteratur

- Andersson Å, Tjernberg M. 2011: Artfaktablad om gråtrut ArtDatabanken, SLU 2011-11-25
- Berg Å. 2005: Artfaktablad om sånglärka. ArtDatabanken, SLU 2011-01-20
- Berg, Å., Sånglärkans (*Alauda arvensis*) häckningsbiologi och ekologi i jordbrukslandskapet – en litteratursammanställning, Hushållningssällskapet
- Kvarnbäck, O., 2005, Inverkan på fåglar och fåltvilt av putsning av ekologiska trädor och vallar, Hushållningssällskapet
- Piha, M., Pakkala, T., Tiainen, J., 2003, Habitat preferences of the Skylark *Alauda arvensis* in southern Finland, *Ornis Fennica* Vol. 80, Sid 97–110
- Schön, M., 2011, Long-lived sustainable microhabitat structures in arable ecosystems, and Skylarks (*Alauda arvensis*), *Journal for nature conservation*, Vol. 19, Sid 143–147
- Svensson S, Svensson M och Tjernberg M: 1999 Svensk fågelatlas, Sveriges ornitologiska förening.
- Ström K. 2006: Artfaktablad om rosenfink. ArtDatabanken SLU 2011-11-07
- Tjernberg M rev. 2011: Artfaktablad om hämpling Johan Wretenberg 2005.R
- Toepfer, S., Stubbe, M., 2001, Territory density of the Skylark (*Alauda arvensis*) in relation to field vegetation in central Germany, *Journal für Ornithologie*, Vol. 142, Sid 184–194

## Digitalt

- <http://www.artportalen.se/birds/atlas/start.asp?atlasruta=10I5F>
- <http://www.artportalen.se/birds/default.asp>